

стране: Ст. и материалы // Под ред. К. Богданова, Р. Николози, Ю. Мурашова. М.: Новое литературное обозрение, 2013г. – 308 с.

Түйіндеме

Мақалада қазақ халқының ұлы ақыны Жамбыл Жабаевтың өмірі мен шығармашылығы қарастырылған. Ақын жырларының эстетикалық күші мен өмірінің адамгершілік қырларын оқып-білудің студенттер тәрбиесінде, студенттер сенімін қалыптастыруда алатын маңызы үлкен.

Summary

The study of the biography and creative way of great akyn Zhambyl Zhabayev. The idea about indissolubility of aesthetic force of akyn's verses and moral side of his biography must become basis of persuasion of our students.

ЖАМБЫЛДЫҢ ТАБИҒАТ ЛИРИКАСЫН ОРТА МЕКТЕПТЕ ОҚИТУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Ш. А. Шортанбаев, аға оқытушы

(Алматы қ. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ)

А.А. Салықбаева,

(Алматы қ. №148 мектеп-гимназияның мұғалімі)

Көркем әдебиетті оқытуда туындыны тек әдеби тұрғыдан талдап қана оқытуды басшылыққа алу аздық етеді, көркем шығарманың берер тәрбиелік мәнін ескере отырып, оның адам жанына рухани ләззат сыйлауға, ізгілендіруге, болмысын кемелдендіруге, парасаттылыққа тәрбиелеуге, отансүйгіштік, елжандылық сезімдерін қалыптастыруға да септігі тиетінін елемеске болмайды. Елді сүйуге, жерді қадірлеуге, айналаңа, қоршаған ортаңа жанашырлықпен қарауды үйрететін әдеби-көркем туындылардың арнасы ауыз әдебиетінен басталып, күні бүгінге дейін тоқтаусыз айтылып, жырланып келеді. Яғни, көркем әдебиеттік оқу арқылы оқушының дүниетанымын, қоршаған ортаға, табиғатқа деген көзқарасын қалыптастыруға болады. Өткен ғасырда орта мектептерде жаңаша оқыту әдістемесі бойынша еңбектер жазған В.Я. Стоюнин мектептің негізгі міндеттерінің бірі ретінде «Оқушыларға табиғат пен адамға қатысты шынайы түсініктерді» [1,5 с.] хабарлау қажет екенін басшылыққа алады. Әдіскер ғалымның пікірінше, оқушыларды шығарманы мән бере еңбектене оқуға тәрбиелеу қажет, оларды көркем мәтін бойынша ойлануға, байқампаздыққа баулу, меңгерту дұрыс. Бұл әдіс бүгінгі қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінде де өзекті, әр мұғалімнің қаперінде болуға, басшылыққа алынуға тиіс деп есептейміз.

Қоршаған ортаға, табиғатқа ізгілік қатынас қалыптастырудың алғышарттары сәби шақтан бастау алатынын ескерсек, бастауыш сыныптан бастап бұл мәселенің байыбына терең мән беріп, болашақ ұрпақтың табиғат-ананы аялауға, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасына, сезіміне, сеніміне селкеу түсірмеуіміз керек. Бұл орайда көркем әдебиеттің алар орны, берер тағылымы өлшеусіз. Табиғат құбылысын, дүние сырын түсінуге ұмтылу адамзат өмірімен сабақтас десек, бұл тақырыпты жырлаудың да тарихы тереңде. Адам мен табиғат үндестігі қай заманнан бері жырланып келе жатқан тақырыптардың бірі. Табиғат көрінісі көркем туындыда сан алуан мақсатта жұмсалып, тиісінше көркемдік қызметке бағытталатыны белгілі. «Оқушылардың табиғатқа ізгілік қатынастарын көркем шығармалар арқылы қалыптастыру мәселесінде жалпы әдебиетті оқыту аясында нақтыланған белгілі бір ұстанымдар жүйесі болуы керек. Ол проблемалық аспектіні жүзеге асырудағы педагогикалық әрекеттердің жүйелілігін қамтамасыз ететін педагогикалық үрдіс болып табылады» [2,346].

Орта және жоғары мектептерге арналған бағдарламаларда жыр алыбы Жамбыл Жабаевтың өмірі мен шығармашылығының оқытылып келе жатқанына көп жылдың жүзі болды. Қайшылықты кезеңдерді бастан өткерген ақынның шығармашылық ғұмырнамасы да талай теперішті көрді. Жамбылдың өнер адамы болып қалыптасуындағы өскен ортасының, ұлттық салт-дәстүрдің, әдеби мектептердің қаншалықты әсері болғанын, ақын өмір сүрген кезеңдегі тарихи-әлеуметтік жағдайлардың шығармашылығының дамуына тигізген ықпалын бүгінгі күн тұрғысынан түсіндіру, жаңаша көзқарас тұрғысынан пайымдау оқушыға оң әсерін тигізетінін ескерген жөн. Екі дәуірдің жыршысы атанған ақынның саяси ұстанымдарын, кезеңдік сипаты басым туындыларын назардан

тыс қалдырмай, оқушыларға замана ағымына үн қатқан ақынның ақындық алымын, өлеңдерінің көркемдік қуатын дұрыс түсінуге, халқымыздың басынан өткен жағдайды дұрыс бағамдауға ықпал еткен дұрыс. Елін, жерін, Отанын сүйіп өткен, жырға қосқан ақын шығармашылығын оқыту арқылы өскелең ұрпақты елжандылыққа тәрбиелеу, ізгі қасиеттерге үндеу, ата дәстүрімізді сыйлау секілді құндылықтарымызды қалыптастыруға жол ашпақпыз.

Жамбыл Жабаев шығармашылығында табиғат тақырыбының орын алуы заңды. Ақынның табиғаты әсем, келбеті көркем Жетісу өңірінде өмір кешіп, шығармашылықтың биік шыңына шыққаны мәлім. Жамбылдың «Алатау», «Жаздың әні», «Жаз», «Көктем», «Туған жерім», «Күн толғауы», «Балаларға тарту», «Шын жүректен» т.б. өлеңдерінде табиғат көрінісі бірде өлеңнің идеялық мазмұнын ашуға, келесіде табиғаттың эстетикалық образын жасауға, енді бірде адам мен табиғат қарым-қатынасын суреттеуге бағыттталып, әсемделе, өрнектеле түседі. Оқушыларды табиғатты құрметтеуге, аялауға шақыруда, ізгілік, мейірім ұялатуда ақын өлеңдерінің орны ерекше.

Ақын «Алатау» өлеңінде Жетісу табиғатын, оның флорасы мен фаунасын жырлап қана қоймай, ауыздан дәмі кетпес жемістерін, суреттеуге тіл жетпес қазынасын шеберлікпен суреттейді. Өлеңнің оқушының эстетикалық таным-талғамын қалыптастыруға, туған жерге, елге деген сүйіспеншілігін арттыруға да әсері мол. Ақынның бұл өлеңін Жетісу табиғатын жырға қосқан өзге ақындардың өлеңімен сабақтастықта қарастыру да өз пайдасын тигізеді. Мәселен, көрнекті ақын Илияс Жансүгіровтің «Жетісу суреттері» атты өлеңімен салыстыра отырып, қос ақынның өлке табиғатын жырлаудағы ерекшеліктері мен ұқсастықтарын ажырата алуға, үйлесімділіктен сыр аңғаруға бейімдеп, дағдыландырған жөн. Ақын қолданған көркемдік-бейнелеулердің қатарында Абайдан келе жатқан әдемі тәсіл - кейіптеудің де кездесетінін оқушы зердесіне ұялатып, салыстыра қарауға көңіл бөлген дұрыс. «Алатау Жетісумен құшақтасқан, Еліне қазыналы қойнын ашқан» [3], немесе «Қарлы тау басы биік мұнар кетпес, Сырласып, бұлттарменен болған кетпес» [3], болмаса «Түрлі аңдар мекен етіп, өніп-өсіп, Жүреді бір-бірімен боп тілектес», - деген жолдардағы ақын салыстыруы, жансыз табиғатқа жан бітіре суреттеуі айрықша байқалады. Сырласу адамға ғана тән дүние болса, ақын таудың ұшар басы бұлттармен сырластынын байқап, яғни, жансызға тіл бітіріп, өлеңнің поэтикалық қуатын арттырып тұр. Табиғат құбылысын ақындық көңілмен бақылап, сезімін әсерлі жеткізген. Абай орнықтырған кейіптеудің ақын өлеңдерінде өзгеше ренк алғанын, «Қалың ағаш жапырағы, Сыбдырласып өзді-өзі» дейтін жолдармен үндесіп тұрғанын оқушыға нақты дәлелдеп, тереңіне бойлауға шақырамыз. Ақын ұғымындағы Алатау, Жетісу, Алматы атаулары біздіңше, тек сол өлке, өңір ғана емес, қазақ атауымен төркіндес, Отан, атамекен сөздерімен мәндес, мағыналас. «Тауына Алматының көз жіберсем, Қара орман, бұрқыраған суын көрсем, Тұлғасы Алатаудың халқыма ұқсап, Қайратпен көтеріле түседі еңсем» [3] дейтін өлең жолдарында ақбасты Алатауды қазыналы халқына ұқсатуынан көп сыр аңғарамыз. Табиғаттың таңғажайып көрінісін сырттан тамашалап қана қоймай, оқырманның ішкі жан әлеміне әсер ететін оның көркем бейнесін оқыту арқылы санасына сәулелі ой ұялату, ой дүниесі терең, мәдениетті, жаңа заман адамын тәрбиелеу де қоса жүзеге асырылуы тиіс. Ақынның «Ай, жұлдыз, күннің көзі, жел менен су, Бәрі де сендердікі әлемге айғақ» [3], - деп «Балаларға тарту» өлеңінде жар салуы да ел тұтқасына ие болар жас ұрпақтың болашағына деген сенімнен деп түсіндіруіміз керек шәкірт санасына.

Ақын өлеңдеріндегі табиғат суреттері түрлі көркемдік-бейнелеу құралдары арқылы жасалып, оқушыны әсемдікке баулып, әдемілікке құштар болуға итермелейді. Дыбыс қайталаушылық, эпитет, теңеу, синтаксистік параллелизм, әсірелеу, дамыу тәсілдері үйлесім тауып, ақынның ойы мен сезімі астасып, шебер қиюласады. Табиғат тек сыртқы сұлулығымен ғана емес, ақын айтар ойымен, идеясымен жымдасып, бірігіп кеткен. Халық ауыз әдебиетінің үлгілеріне жетік, ежелгі дәуірден келе жатқан көркемдік дәстүр жалғастығын шебер меңгерген ақын ондағы сарындарды да жаңашылдықпен игеріп, сәтті стильмен өрнектегенін оқушы танымына лайықтап, түсіндіріп, тиянақтап ұғындырған жөн. Лиро-эпостық дастандарда, батырлар жырында жиі кездесетін теңеу, әсірелеудің үлгілері Жамбылдың табиғат танудағы танымымен ұштасып, әдемі үйлесім тапқан. «Шын жүректен» өлеңіндегі табиғат көріністерін «түкті кілем түріндей», «қыздардың жиған жүгіндей», «қырдың қызыл гүліндей» деген теңеулер арқылы суреттесе, «Мүйізі бұлт ілгендей», «желіні жерге тигендей» т.б. әсірелеулер ақын өлеңдеріне өзгеше леп қосқан. Заман тынысын, өзгерген өңір дидарын сомдауды табиғат құбылыстарымен байланыста қарастырып, фльклорлық сарындарды пайдалануда жаңашылдық тұрғысынан келгенін байқаймыз. «Жаз» деп аталатын өлеңдеріндегі табиғат байлығын суреттеу арқылы ел ырысының да мол болатынын жырлап, ондағы

байлықтың елдің берекесіне, құтына айналатынына оқушысын сендіреді. Еңбектің маңызын жоғары бағалап, оны жеңістің кілтіне, сарқылмас күштің көзіне балап, «Тырна да солай тіл қатты, Сүй деді нәрлі жас құрақ, Сүй деді бұлақ сарқырап»[3] деп толғауынан немесе «Күн толғауы» атты өлеңінде шұғылалы күнге жан бітіре «Нұрыңнан басқа елге де жылу жібер, Май күнін елімдегі сүйсін әлем»[3] деп тіл қатуынан ақынның өзіне дейінгі көркемдік тәсілге шырай кіргізіп, түрлендіріп, жаңаша мән, сипат дарытқаны деп түсінуіміз жөн секілді.

Жамбылдың әдеби-шығармашылық мұрасын тереңдетіп оқытуға арналған факультативтік сабақтар, арнаулы элективтік курстар барысында ақынның көркемдік әлемін, оның ғылыми мәнін тереңірек түсіндіруге, соның нәтижесінде сабақ жүргізудің түрлі әдіс-тәсілдерін пайдалана отырып, көркем әдебиетті ізгілендіре оқытуға, табиғат лирикасын оқытуда эстетикалық біліммен қатар экологиялық саналылықты да жолға қоюға болатынын жадымыздан шығармауымыз керек.

Сабақ барысында ақынның туып-өскен жері туралы, әсем табиғаты жайлы деректі, көркем фильмдерден үзінді көрсетсе, мәселен, «Жамбылдың жастық шағы» көркем фильмінде ақын шарлаған, жырлаған аймақтың ғажайып табиғи картинасы туралы әдемі бейнекөріністер бар. Сондай-ақ, Жетісу табиғатын айшықтаған көркем полотенелер да сабақ мазмұнын байыта түсері сөзсіз. Асқақ Алатауды әнге қосқан Нұрғиса Тілендиевтің «Алатау» әні де оқушы қиялына қанат бітіріп, әсемдікке құштарлығын арттыра түсер еді. Бұл көрнекіліктер арқылы оқушының ой-сезімін табиғаттың сұлулығына жақындатар едік, ойша қабылдаудан нақты қабылдауға, тікелей эстетикалық әсер алуға, шәкірт ойын ақындық пафоспен жырланған табиғат әлемімен ұштастыруға бейімдер едік. Жамбылдың табиғат сұлулығын жырлаған поэзиялық туындылары арқылы туған елі мен жерін сүйетін, оның толғаулы мәселесіне бей-жай қарамайтын, елінің ертеңін ойлайтын, болашағына алаңдайтын, арманшыл, асқақ, отансүйгіш ұрпақты тәрбиелеу мақсатын көздеуден туған сабақтың алдына қойған мақсаты да орындалады деген сенім бар. Ақын өлеңдерін көркемдік тұрғыдан талдату арқылы оқушылардың шығармашылығын, ойлау шеберлігін дамыту, ұлы дала тарихымен, география, экология, бейнелеу, музыка пәндерімен байланыстыра, сабақтастыра түсіндіру, заманауи құрылғылардың көмегімен слайдтарды пайдалану, ақын өскен өңірдің табиғатының тұтас картинасын, панорамасын жасап, сабақ арасында көрсетіп отыру, міне, осының бәрі, айналып келгенде, сабақтың мазмұнды, жаңашыл бағытта өтуіне серпін берер деген сенімдеміз.

Ақын өлеңдерінің тақырыптарын, жанрлық ерекшеліктерін, идеялық мазмұнын, көркемдік, поэтикалық қуатын, ондағы әдеби-теориялық ұғымдарды жете түсіндіру барысында оқушылардың көркем әдебиеттің мән-маңызын, тәрбиелік мәнін терең түсінуге, жете ұғынуға жол ашылады. Ақынның туған елге, өскен өңірге, атамекеніне арналған өлеңдерін оқыту арқылы жас ұрпақ санасына Мәңгілік Ел идеясына адалдықты, оның елін, жерін сүюге деген отаншылдық сезімді қалыптастыруға болады. Туған табиғатқа деген сүйіспеншілікті көркем шығарма арқылы ояту, тәрбиелеу мәселесі бүгінгі заман оқушысының дүниетанымына да аса қажет. Көркем туындының тәрбиелік мәніне, парасаттылыққа, ізгілікке ұмтылдыру сипатына, рухани-адамгершілікке жетелейтін күшіне күмән келтірмесек, онда табиғат-Ана тақырыбы да өміршен, оқырман ұстанымын қалыптастыруға, оқушы зердесіне сәуле шашуға септігі зор мәселе ретінде өзекті болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Голубков В.В. Методика преподавания литературы. –Москва, 1955. –460 с.
2. Құрманбаева К. Қазақ әдебиетін ізгілендіре оқыту. –Алматы, Білім.-2002.-128 б.
3. Жабаев Ж. Өлеңдер. Айтыстар. Дастандар. –Алматы, Мектеп.-1989.- 142 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы изучения жизни и творчества Жамбыла Жабаева.

Summary

In this article discussed the problems of studying the life and works of Zhambyl Zhabayev.

Бораи Р.Б.	
Жыр алыбы Жамбыл шығармашылығын оқыту.....	359
Сманова Н.	
Елбасы – ел білімі.....	362
Бейсенкулова А.А.	
Ж.Жабаевтың шығармаларында педагогикалық идеялар.....	366
Махадиева Б.О., Курмашева Н.Ж.	
Жамбылдың өмірі мен шығармашылығын бастауыш сыныпта оқытудың тәрбиелік мәні.....	369
Сабырданқызы Г., Абдраман К.	
Жамбыл шығармаларының тәрбиелік мәні.....	371
Бақбергенова Р.К.	
Тіл үйренушілерге Жамбыл шығармаларын диалогтік оқыту.....	373
Ансабаев Д.С.	
Оқушыларға Жамбыл Жабаев шығармаларының халықтық сипатын таныту.....	377
Жандыкеева Г.Е.	
Актуальность педагогических идей Жамбыла Жабаева в воспитании подрастающего поколения.....	379
Искакова А.Г., Егизбаева З.С.	
Изучение биографии и творческого пути великого акына Жамбыла Жабаева. Отбор материала. Активизация деятельности студентов.....	381
Шортанбаев Ш.А., Салықбаева А.А.	
Жамбылдың табиғат лирикасын орта мектепте оқытудың тиімді жолдары.....	384
Саденова А.Е., Курманова Т.В.	
Шетелдік студенттерге Ж. Жабаевтың шығармашылығын оқытудың түрлі әдіс-тәсілдері.....	387
Мағлұмова Г.С.	
Жамбыл Жабаев шығармаларының тіл көркемдігі және педагогикалық ойлары.....	389
Сарпекова М.М., Дәсамбетова А.У.	
Жамбыл айтыстарын оқытудың ерекшеліктері.....	392
Бейсембаева А.А.	
Использование произведений Жамбыла Жабаева и грамматических игр на уроках английского языка.....	395
Жабаева К.М.	
Жамбыл шығармаларын оқыту арқылы ұлттық рухани құндылықтарды қалыптастыру.....	399
Оспанова Г.С.	
Жамбыл шығармашылығын шығыс әдебиетімен байланыстыра оқыту.....	402
Аубакирова Л.Н.	
Жамбыл шығармашылығын жобалау әдісі арқылы оқытудың тиімді жолдары.....	405
Қашаулиева Г.К.	
Акын даңқы – халық даңқы.....	408
Палмаганбетова Г.К.	
Жамбыл шығармалары негізінде ұсынылатын деңгейлік тапсырмалар.....	411
Сейдуллаева А.А.	
Бастауыш сыныпта оқытуға ұсынылуға тиіс Жамбыл өлеңдері.....	415
Оразқан А.С.	
Бастауыш сыныпта Жабаев шығармашылығын оқытудың инновациялық технологиялары.....	417
Ескентаева О.С.	
Жыр алыбы – Жамбыл.....	420

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

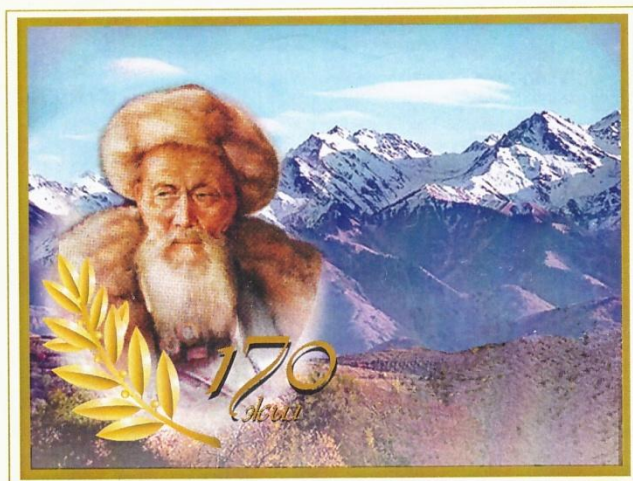
Алматы қаласының әкімдігі
Алматы облысының әкімдігі

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Акимат города Алматы
Акимат Алматинской области

Казахский государственный женский педагогический университет
Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева

Almaty city department
Department of Almaty region
Kazakh State Women's Teacher Training University
L.N.Gumulev Eurasian National University

«ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ – ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ АЛЫП ЖЫРШЫСЫ»
атты халықаралық ғылыми-теориялық конференцияның
МАТЕРИАЛДАРЫ
(Алматы қ., 25 ақпан 2016 ж.)

МАТЕРИАЛЫ
Международной научно-теоретической конференции
«ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ – НАРОДНЫЙ ПОЭТ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ»
(г.Алматы, 25 февраля 2016 г.)

MATERIALS
of the international scientific-theoretical conference
«ZHAMBYL ZHABAEV – NATIONAL POET OF GREAT STEPPE»
(Almaty, February 25, 2016)

Алматы, 2016